folklor/edebiyat, cilt:17, sayı:66, 2011/2

FERİT EDGÜ'DE GERÇEKLİK SORUNSALI

Oktay Yivli *

Giriş

Bu makalede Bir Gemide** öykü kitabı bağlamında Ferit Edgü'de gerçekliğin algılanması ve sunuluşu tartışılacaktır. Kaçkınlar (1959), Bozgun (1962) ve Av (1967) kitaplarından sonra yayımlanan ve ilk basımı 1978 yılında gerçekleştirilen kitap, 1962-1976 yılları arasında yazılmış sekiz öyküyü içine almaktadır. Gerçeklik sorunsalı Kaza, Kentin Üzerinde Dayanılmaz Bir Koku ve Bir Gemide öykülerinde bütüne yayılmışken Seksek ve Olanak-siz öykülerinde bir motif olarak yer alır.

İncelenen metinlerde gerçekliğin algılanmasında ve sunuluşunda çeşitli tipolojiler görülür. Birbirinden farklı gerçeklik düzlemleri içeren bu öykülerde kente, yaşama ve insana bütün bu olanakların penceresinden bakılır. Gerçek birçok düzlemde üretilir ve kuşkucu bireyin bir edimi olarak sorgulanır.

Bu metinde gerçeğe farklı düzlemlerden bakma, değişik düzlemleri yan yana getirme, bu düzlemlerin çatışmacı görünümü; bütün bunlara bağlı olarak bireyler arasındaki iletişimsizlik ve toplumsal ilgisizlik varoluşçuluk anlayışının bir uzantısı olabilir mi? Gerçeklik sorunsalını irdelerken yazı, elbette bu soruya yanıt aramalıdır.

Değerlendirme

Kitabın ilk öyküsü Kaza'da anlatıcının yaşadığı ve sunduğu gerçeklik, Ankara'ya yaptığı bir yolculuk sırasında otobüsün içinde kazaya uğradığıdır. Oysa radyo ve gazete yayımladıkları haberle anlatıcıyı kaza yapan uçağın yolcusu olarak

*Dr., University of Jordan Faculty of Foreign Languages Turkish Section.

gösterirler. Özellikle gazetenin yansıttığı gerçeklik, öylesine büyük bir kamuoyu oluşturur ki öykü kişisinin kendi gerçeğini çevresine anlatması olanaksız hâle gelir.

"Gözlerimi açtığımda otobüsün içindeydim. Otobüs yana devrilmiş, önden hafif bir duman çıkıyordu. Yanımda, yöremde, koltukların üstünde, altında, ara yolda insanlar (baygın ya da ölü) serilmişlerdi. Onların üstüne basa basa ön kapıya doğru ilerledim. Şoförün atladığı kapı açıktı. Ama otobüs sağ yana yattığından, kapı ile yer arası bir insan boyundan fazla bir yükseklikteydi." (Edgü 2001: 14)

Özne anlatıcının yaşadığı gerçeklikle gazetenin yansıttığı gerçeklik, aynı olaydan kalkışsa da birbirinden farklıdır, birbirinin uzağına düşer. Anlatıcının bakış açısından baktığımızda bu öykünün özelinde gazete, yansıtması gereken gerçeği dönüştürmüştür.

"Gazeteyi aldım. Sayfanın üçte birini kaplayan fotoğrafa baktım. Bu düşmüş bir uçak enkazının fotoğrafıydı. Fotoğrafın içinde, bir çerçeve içine gömülmüş bir gençlik fotoğrafım yer alıyordu. Fotoğrafın altında şunları okudum: DÜŞEN JET UÇAĞI VE KAZADAN KURTULAN TEK YOLCU MUHTAR GÜDE" (Edgü 2001: 19)

Kaza öyküsü, iki farklı gerçeklik düzlemi üzerine kurulmuştur. Bir yanda bireyin yaşantısından çıkan yaşanılan gerçeklik düzlemi, öte yanda gazete eliyle oluşturulan ve giderek bireyi çevreleyen toplumun paylaştığı ve mutlaklaştırdığı yansıtılan gerçeklik. Aynı bağlamda gelişen bu iki farklı gerçeklik düzlemi, ister istemez çatışmacı bir kimlik kazanarak birbirlerini olumsuzlar. Gerçeklik düzlemleri arasında yaşanan bu çatışma iletişimsizliği doğurur ve birey, toplumsal ilgisizliğe uğrar.

Buradan kalkarak söylersek kent yaşamının fenomeni gazete, gerçeği yansıtırken onu dönüştürmüş; onun yeniden ürettiği ve sunduğu gerçeklik, geniş yığınlarca mutlak olarak kabul görmüştür. Bu dönüştürüm, elbette içinde derin bir özrü taşımaktadır. Birey, toplum ve yaşam arasındaki gerçeklik akışını sağlayan bir kanal işlevsiz kalmıştır. Bu nedenle sözü edilen gerçeklik düzlemi her zaman için sorunlu olmaya adaydır. Bu sorunlu gerçeklik anlayışının yaratılmasında toplumsal ilgisizliğin payı büyüktür. Bireyin ileri sürdüğü gerçeklik, toplum tarafından test edilmemiş, onun iletişim girişimleri sonuçsuz bırakılmıştır.

Kentin Üzerinde Dayanılmaz Bir Koku öyküsünde özne anlatıcı evde, sokakta, otobüste, kısacası kentin her yerinde dayanılmaz derecede kötü bir koku duyar. Ancak bu kötü koku, anlatıcı dışındaki diğer kent sakinlerini rahatsız etmez. Şoför, biletçi, yolcular, esnaf, işçiler, balıkçılar bu kokuyu duymazlar.

"Öylesine bir kokuydu ki tüm bu kokulardan oluşmuştu sanki. Balıklar kokmuş, sebzeler çürümüş. Bir çürük seli, güneşte kurtlanmış leş sürüsü üstünden akmış, binlerce, görülmemiş, günlerce yaz güneşinin altında kalmış cesede ulaşmış ve sonra tüm kenti altüst eden bir yangının kokusunu getiren rüzgârla karışıp kentin

üstüne çökmüştü." (Edgü 2001: 23)

Bu kötü koku, elbette kokuşmuşluğun ve kentin bozulmuşluğunun simgesidir. Bu, algısal bir gerçeklik düzlemi olup öykü, anlatıcının ve diğerlerinin algılarının farklılığı üzerine kurulmuştur. Bu sorunlu gerçeklik düzlemine, büyük bir toplumsal ilgisizliğin eşlik ettiğini belirtmeye gerek bile yoktur.

Modern kent miti ya da antropolojinin terimiyle fetiş diyebileceğimiz gazete, bu öyküde yeniden ortaya çıkar. Anlatıcı bu kez kentle ilgili algısını hemşehrileriyle paylaşmak, onlara duyurabilmek için gazetede bir yayın yapmaya karar verir. İlk öyküde anlatıcının karşısına dikilen ve farklı bir gerçeklik düzleminde yer alan gazete, bu öykünün özelinde algısal gerçekliğin yansıtılması, duyurulması için bir araç olarak düşünülmüştür.

"Bulduğum ilk araca atladım. Evimin yolunu tuttum. Çöken akşamla birlikte koku daha da artmıştı.

Ama aldırdığım yoktu.

Kentin üzerindeki dayanılmaz kokuyu yazıp insan kardeşlerimi uyarabilirdim." (Edgü 2001: 27)

Kitaba adını veren Bir Gemi*de* öyküsünde özne anlatıcı, verili gerçeklik düzlemine saldırır. Çetrefilli bir konu olan varlık, varlığın nedeni, yaşamın ereği ve Tanrı kavramı sorgulanır. Varoluşçuluk ve gerçeklik sorunsalı belki de en fazla bu öyküde iç içe girer. Bu tutum, Heidegger'in "Varlığın yanı başında kendisine benzer hiçbir şey yoktur. Varlık, ne bir başkası tarafından var edilebilir ne de bir başka şeyi var eder. Varlık, asla ve asla bir neden-sonuç ilişkisi içinde seyretmez." (Heidegger 1998: 54) diyerek varoluş bağlamında Tanrı kavramını dışarıda tuttuğu düşüncesine yakındır.

"Kaptan" Tanrı'yı, "gemi" dünyayı ve "yolcu" insanı simgelemektedir. Diğer öykülerin aksine bu öyküde anlatıcı bulunduğu gerçeklik düzleminde yalnız değildir. Genç bir yolcu verili gerçeği didikleme konusunda anlatıcı öznenin yanında yer alır. Dünyaya niçin ve nereden geldik, nereye gidiyoruz, dünya kimin tarafından yönetiliyor soruları doğrultusunda verili gerçeklik irdelenir.

Özne anlatıcı ve genç yolcu, geminin başıboş, rotasız gidişini bireysel bir sorun gibi içselleştirirler. Bu tutum, sorumluluk bağlamında değerlendirilmeli ve etik bir davranış olarak kaydedilmelidir.

" Bir gün batacağız, dedim.

Ona şüphe yok, dedi. Az önce söyledim size.

Bir şey yapılamaz mı? dedim.

Kafamı kurcalayan tek soru bu, dedi. Uykularımı kaçıran tek soru bu. Yapılacak bir şey olmalı.

Yapılacak tek şey, belki kaptan olmaktır, dedim." (Edgü 2001: 35)

Öykünün bu noktasında beliren sorumluluk duygusu, elbette varoluşçuluktan

kaynaklanır. Öykü kişilerinin dünya ve insanlık için eyleme geçme kararlarıyla, Sartre'ın varoluşçu düşünceleri birbiriyle örtüşür. "İnsanoğlu olmuş bitmiş bir varlık olmadığına, ha bire kendini oluşturduğuna ve kişiliğini oluştururken de bütün insan soyunun sorumluluğunu üstlendiğine göre; insana daha başından hazır verilmiş ne değer ne de aktöre bulunmadığına ve her yeni durumda hiçbir yere yaslanmadan, kılavuzsuz, bütün insanlık adına karar vermek zorunda kaldığımıza göre, eylemde bulunmak gerektiğinde nasıl olur da kendimizi cenderede hissetmeyiz." (Sartre 1981: 322-323) Sartre'ın sözleriyle öykü kişilerinin dünyanın denetimsiz yol alışı karşısında sorumluluk duymaları ve karar anında sıkıntı yaşamaları birbirine eklenir.

Öykünün derin yapısında yer bulan bellek sorunu, ayrıca üzerinde düşünülmeye değer bir konudur. Anlatıcı özne, geçmişini neredeyse unutmuştur. Gemiye nereden binmiştir, niçin ve nasıl binmiştir, anımsamaz. Aynı unutuş genç yolcuyu da sarıp sarmalar.

"Öyle görülüyor, diye tekrarladı. Doğrusunu isterseniz bundan daha doğal da bir şey olamaz. Gencimiz, yaşlımız, hepimiz aynı durumdayız. Bu geminin üstündeyiz. Adı belleğimizin derinliklerinde silinmiş bu geminin üstündeyiz. Hoş adını bilsek de neye yarar? Ne nereye gittiğimizi biliyoruz, ne niçin gittiğimizi. Yiyip, içip, yatıyoruz." (Edgü 2001: 34)

Pek çok düşünür tarafından unutma ve gerçeklik arasında ilişki kurulmuş, kimilerince bilinçli unutma tarihselin dışına çıkmanın bir yolu olarak görülmüştür. "Nietzsche'ye göre etkin unutma geçmişin bilinçli terkidir ve insan geçmişi terk edebilmeli, tarihin dışına çıkabilmelidir." (Göksel 2006: 362) Bu metin bağlamında bilinçli unutmayla verili gerçeklik yok sayılmış, onun yerine modern bireyin gerçekliği konulmaya çalışılmıştır. Öykü kişileri verili gerçekliğe karşı çıkarlarken belleğin unutma niteliğinden yararlanmışlardır.

Seksek öyküsünde iktidar tarafından çarpıtılan gerçeklik söz konusu edilir. Gerçeklik sorunsalı diğer öykülerde bütüne egemenken, metnin tamamına yayılmışken bu öyküde daha çok bir motif, bir alt izlek olarak yer alır. Bu motif, çerçeve anlatının içine sıkıştırılmıştır.

"Yemekte kurtlar çıkıyordu.
Asker, kumandana kokmuş eti gösteriyordu.
Butun üstünde kurtlar oynaşıyordu.
Kumandan (ya da zırhlının doktoru)
Hayır, diyordu. Bu et kokmamıştır. Kokuşma olayı yoktur." (Edgü 2001: 67)

İktidarı simgeleyen komutan, düzenin esenliği ve yararı için gerçeği çarpıtır. Bozulan yalnızca et değil, toplumun doğasıdır. İktidar tarafından nesnel gerçekliğin yok sayılması, aynı zamanda düzenin ve toplumun kokuşmuşluğunun yok sayılması anlamına gelmektedir.

Olanak-siz öyküsünde gerçeklik çok boyutludur ve onu kuşatmak için birden

çok bakış açısına gereksinim duyulur. Burada postmodern anlatının bir aygıtı olan çoğul anlatıcı tekniğiyle "iskemle kırıldı" olgusu, tarafları olan özne (eylemi yapan) ve nesne (iskemle) tarafından aktarılır. Gerçeklik, iki farklı bakış açısından sağlanan verilerle kurulur.

"Babasınınağırlığındanhasırlarımharapolmuştu.Birörücüyeveripördüreceklerine, üstüme gelişigüzel bir kontrplak kesip çakmışlardı. Üstüne bir minder bağlamışlardı. İçi pamuk dolu. (…) Otursan oturamazsın. Kırılır. Sanki altımdan kaçıyordu. Ve bana hep beni döven babamı ansıtıyordu. Çünkü hep babam otururdu, tüm ağırlığıyla bu iskemleye. Bir gece sarhoştum. Kar yağıyordu. Üşüyordum. Ve evde yakacak bir şey yoktu. Yere çaldım. Kırdım." (Edgü 2001: 73-74)

Bu metinde hem öznenin hem nesnenin gerçekliği algılamasında "baba" figürünün etkisi vardır. Özne ve nesne gerçekliği kendisi olarak, başka bir deyişle nesnel olarak üretemezler. İktidarı simgeleyen baba imgesi, özne ile gerçeklik arasına girerek hastalıklı bir algının oluşmasına neden olur.

1967 yılında yazılmış olan bu öykü üzerinden belirtilmesi gereken bir başka olgu, ilerleyen yıllarda postmodern Türk romanında bolca kullanılacak olan çoğul anlatıcı tekniğinin öncü bir uygulama olarak bu metinde denenmiş olmasıdır.

Sonuç

Ferit Edgü'de gerçeklik birçok düzlemde üretilir ve ardından kuşkucu bireyin bir edimi olarak sorgulanır. Bütün bu gerçeklik tipolojisinin özelliği mutlak olmamasıdır. Hangi düzeyde üretilirse üretilsin kesin, değişmeyen, tartışılmayan bir gerçeklik yoktur. Çünkü bu metne göre modern kent ve modern birey verili gerçeklikle kuşatılamaz.

Bu sorunsalın altında bireyin her şeye karşı taşıdığı kuşku yatmaktadır. Bu büyük kuşkuyu da getirip varoluşçuluğa dayandırmamız yanlış olmaz. Bu yaklaşım, "Bu dünyaya dokunabiliyorum, onun da var olduğu yargısına varıyorum. Tüm bilgim burada duruyor, gerisi kurmaca. Çünkü varlığından kuşku duymadığım bu 'ben'i kavramaya çalıştım mı, onu tanımlamaya, özetlemeye çalıştım mı parmaklarım arasından akıp giden bir su oluveriyor." (Camus 2004: 29) diyen Camus'nün düşüncelerine yakındır. Zira Edgü'nün ve bağlı bulunduğu 1950 kuşağı öykücülerinin varoluşçuluk serüvenleri edebiyat çevresince bilindik bir durumdur.[*]

Ele alınan kitapta sorunlu gerçeklik düzlemlerinin pek çoğunun altında iletişimsizlik ve toplumsal duyarsızlık yatmaktadır. Aralarında bir türlü başarılı bir iletişim ağı kuramayan birey ve toplum, doğal olarak başka başka gerçeklik düzlemlerinin üyesi durumuna düşmüşlerdir. Böylece aynı bağlamda gelişen iki farklı gerçeklik düzlemi, ister istemez çatışmacı bir kimlik kazanarak birbirlerini olumsuzlar. Gerçeklik düzlemleri arasında yaşanan bu çatışma, anılan iletişimsizliği doğurur ve birey, toplumsal ilgisizliğe uğrar.

Bu iletişimsizlik ortamında yansıtıcı bir aygıt olması gereken gazete, toplumsal rolünün dışına çıkarak gerçeği dönüştürür. Bu dönüştürüm, elbette içinde derin bir özrü taşımaktadır. Birey, toplum ve yaşam arasındaki gerçeklik akışını sağlayan bu kanal işlevsiz kalır. Gazetenin ürettiği, üretirken bozduğu gerçeklik; toplum tarafından mutlak gerçek gibi algılanır ve birey-toplum iletişimsizliği sınır çizgisine dayanır. Kamuoyu oluşturan, toplumu yönlendiren, gerçekliği çoğaltan bu modern kent olgusu giderek bir fetişe, modern bir kent mitine dönüşür. Bu fetişin oluşumundaki en önemli pay, gazetenin yansıttığı gerçekliği mutlak kabul eden topluma aittir.

Toplumsal ilgisizliğin yükseldiği bir ortamda gerçeklik bir algıya dönüşür. Aynı olgular karşısında bireyin ve toplumun algılamaları farklılaşır. Toplumun duyarsız olduğu kertede birey kentin yozlaştığını, kokuştuğunu duyar. Tam bu noktada bu kez birey, yansıtıcı, yönlendirici gücü nedeniyle toplumsal alanın fetişi olan gazete üzerinden yabancılaştığı toplumla yeni bir iletişim denemesine girişmek ister.

Kitap genelinde başka bir sorunsal, verili gerçekliktir. Bu bağlamda varoluş, yaşam, inanç noktalarında kabul edilegelen gerçeklik düzlemine bir saldırı söz konusudur. Elbette bu saldırı, varoluşçu anlayışa uygundur. Verili gerçeklik bir iktidar olarak kendi gerçekliğini dayatırken birey, unutmayla onu aşmaya çalışır. Birey böylece yeni bir gerçeklik düzlemi için yeni bir olanağın kapısını aralar. Dilin ve kültürün içinden gelen ve bellekte korunan gerçeklik anlayışı unutma eylemiyle silinir ve yerine bireyin gerçeklik anlayışı yerleştirilir. Dünyanın sahipsizliği, başıboş gidişi karşısında harekete geçen birey, bütün insanlık için sorumluluk üstlenir.

Bir Gemide kitabı genelinde Edgü, varoluşçuluğun kimi kavramlarını kullanarak gerçekliği; tipolojisi, bileşenleri ve ilgili taraflarıyla kurcalamıştır. Toplumsal ilgisizliğin, iletişimsizliğin ve bozulmanın temelleri üstüne kurulan bu öyküler, bütün gerçeklik düzlemlerine kuşkuyla yaklaşır. Bireyin topluma yabancılaştığı, toplumun bireyden ilgisini esirgediği bu bağlamda gerçekliğin yerini kuşku almıştır.

Kaynakça

Camus, Albert (2004), *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Can Yayınları.

Edgü, Ferit (2001), *Bir Gemide*, 6. basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Göksel, Nil (2006), "Unutma, Parodi ve İroni", *Cogito*, 47-48: 359-368

Heidegger, Martin (1998), *Teknik ve Dönüş*, çev. Necati Açа, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Özata Dirlikyapan, Jale (2010), *Kabuğunu Kıran Hikâye*, İstanbul: Metis Yayınları.

Sartre, Jean Paul (1981), "Varoluşçuluğun Savunulması", çev. Bertan Onaran, *Türk Dili*, 349: 322-324

FERİT EDGÜ'DE GERÇEKLİK SORUNSALI

Özet

Ferit Edgü'nün *Bir Gemide* öykü kitabında yaşanılan, yansıtılan, dönüştürülen, çarpıtılan, verili, algısal gibi birçok gerçeklik düzlemi yer alır ve sorgulanır. Kimi gerçeklik düzlemleri aynı bağlam içinde karşı karşıya gelip çatışmacı bir nitelik sergiler. Her durumda gerçeğe kuşkuyla yaklaşılır ve gerçeğin mutlaklaşmasına izin verilmez. Farklı gerçeklik düzlemleri giderek bir sorunsala dönüşür, iletişimsizlik baş gösterir ve bireyler toplumsal ilgisizliğe uğrarlar. Gazete, gerçekliğin yansıtılması ve dönüştürülmesinde çifte rol oynar. Gerçekliğin bir sorunsala dönüşmesinde ve gerçekliğin yerini kuşkunun almasında varoluşçuluğun etkisi vardır.

Anahtar sözler: Ferit Edgü, *Bir Gemide*, varoluşçuluk, öykü, gerçeklik.

THE PROBLEMATIC OF REALITY IN FERIT EDGÜ

Abstract

In the story book of Ferit Edgü titled *Bir Gemide* there exist many reality layers (i.e. experience, reflex, corruption and perception etc.) and all of these are questioned. Some realities encounter in same context and display a combative identity. In every case the author approaches to the fact with suspicion and doesn't let the fact to be absolute. Various realities transform to problematic in such a way that the communication is cut and individuals suffer social apathy. Newspaper plays double role in projection and in transformation of the reality. Existentialism has a crucial influence for this problematic transition and the replacement of reality with doubt.

Keywords: Ferit Edgü, *Bir Gemide*, existentialism, story, reality